

ПСИХОСОФІЯ ВЧИНКУ В.А. РОМЕНЦЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ*

Анатолій В. ФУРМАН,
доктор психологічних наук, професор,
академік АН вищої школи України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільського національного економічного університету,
голова ГО "Інтелектуальний штаб
громадянського суспільства",
голова обласного відділення Соціологічної асоціації України,
головний редактор журналу "Психологія і суспільство"
(м. Тернопіль)
Copyright © 2016

*Міждисциплінарне дослідження висвітлює одну з важливих граней творчості видатного українського вченого другої половини ХХ століття В.А. Роменця (1926–1998) не стільки як талановитого теоретика філософсько-психологічного дискурсу, скільки як послідовного і продуктивного методолога, котрий творив і мислевчинково апробував самобутню **систему методології гуманітарного пізнання**. Осереддя цієї системи становить **циклічно-вчинкова схема організації його винятково плідної рефлексивної миследіяльності**, яка поєднує оригінальні форми, методи, способи і засоби психософійно зорієнтованого методологування. На це переконливо вказують його віхові, головні твори, що демонструють нову, власне світоглядну, схему оргучинкового здійснення розумової праці на найскладніші предметні ділянки міждисциплінарного пошуку (творчості, життєвого шляху людини, джерел людського буття, періодизації історії всесвітньої психології, житті і смерті та ін.), а тому є визначально методологічними. Це стосується перш за все **психософії вчинку**, яку вперше в історії науки Володимир Роменець пропонує виокремлювати й розробляти під завісу власного творчого шляху. Доведено, що психософію засадниче характеризують вісім методологічних ліній аналізу як окрему сферу мудродайного вчинення, інтелектуальне практикування якої становить **методологію пізнання джерел і***

* Дослідження здійснене у рамках НДР за темою "Теоретико-методологічні засади розвитку і формування соціальної толерантності" кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ (СР-60-14 "К"), затвердженої УкрНТІ на 2014–18 роки (держреєстраційний номер 0114U001086).

сутності людського буття. Застосування типологічного підходу до тематично окресленого предмета дослідження дало змогу розмежувати вказані лінії аналізу на дві четвертинних підсистеми методологування – засобів-інструментів і способів-процедур й у підсумку отримати складноструктурну **мислещему психософії** у взаємодоповненні її різних складників, мислеформ, модельних аспектів, узабібень. У такий спосіб уперше здобута двоплощинна посферна організованість філософсько-психологічних знань як системне згармонювання концептів і визначень щодо достеменно предметного поля цього новітнього інтегрального напрямку міждисциплінарного дискурсу.

Серед істинних достойників української нації справедливо назвати **Володимира Андрійовича Роменця** (1926–1998) як талановитого філософа і психолога, історика і логіка, культуролога і педагога другої половини ХХ століття. Створена ним *теоретична система*, охоплюючи найскладніші предметні ділянки філософсько-гуманітарного пізнання (творчості, життєвого шляху людини, джерел людського буття, періодизації і безпрецедентного змістового наповнення історії всесвітньої психології, вчинку як способу канонічної присутності людини у світі, життя і смерті та ін.) є розлогою й водночас гармонійною у логіко-змістовому поєднанні ідей, концептів, епістем, узагальнень. Відрадно констатувати, що особливо інтенсивно освоєння цієї інтелектуально малоосязної системи як самобутнього материка довершеного наукового знання відбулося в останні роки (див. [1]; [2]; [4]; [6]; [7]; [8]; [14]).

В останні п'ять років нами також здійснено кілька розвідок, у яких творчість цього видатного українського вченого висвітлюється не стільки як талановитого теоретика філософсько-психологічного дискурсу, скільки як послідовного і продуктивного методолога, котрий творив і мислевчинково апробував самобутню *систему методології гуманітарного пізнання* (див.: [15]; [17]). Осереддя цієї системи становить *циклічно-вчинкова схема* організації його винятково плідної рефлексивної миследіяльності, яка поєднує оригінальні форми, методи, способи і засоби психософійно зорієнтованого методологування (див.: [11]; [12]; [14]).

Метою цього дослідження є обґрунтування *психософії вчинку* В.А. Роменця як методології пізнання джерел і сутності людського буття, а **головним завданням** – вивчення його непересічної багатогранної особистості як яскравого, послідовного і продуктивного методолога, котрий своїм проникливим самопізнанням освоїв новий шлях розвитку наук про людину – *вчинково-канонічну схему організації гуманітарного пізнання* як рефлексивну миследіяльність особливого – психософійного – типу або рівня теоретизування.

Очевидно, що сьогодні потрібно не тільки цитувати, переповідати і пропагувати світу, без сумнівів, геніальні наукові напрацювання цього

славетного українця, а й брати на озброєння оригінальні форми, методи, способи і засоби його *психософійного методологування*, з допомогою яких є можливість розв'язувати найскладніші проблеми людського буття – свідомості і несвідомого, життя і смерті, свободи і відповідальності, вчинення і життєвого шляху, пізнання і самотворення тощо. Інакше кажучи, на передній план творчої рефлексії сучасних достойників інтелектуального олімпу в лоні міждисциплінарних теоретизувань постає **Володимир Роменець як методолог**, котрий створює й самісно апробує запропоновану ним *систему методології гуманітарного пізнання* (див. детально [17]). Тим більше, що добре відомо: передаються не стільки знання, дослідницький досвід, а шляхи-способи їх добування, конструювання, оформлення, тому найцінніші не відкриття самі собою як результат людських надзусиль, а ті *методи*, з допомогою яких вони здійснюються.

В.А. Роменець, внутрішньо опонуючи тогочасній владній ідеології і масовому узвичаєному повсякденню, власною титанічною працею творив історико-психологічну науку, теорії творчості і вчинку, канонічну психологію та унікальну методологічну оптику вчинково-діалектичного погляду на Людину і Світ у їх нестійкому відношенні й діалектичній єдності, багатоманітні канонічних оформлень і феноменальних оприявнень, і, зрештою, реалізувався як *фундатор нової філософсько-психологічної школи загальнолюдської культурної значущості*. Постає ученого вражає не лише непомірною працьовитістю і зосередженістю пристрасної до істини і правди думки-свідомості, колосальною ерудицією і вагомими творчими здобутками, а й досконалістю діалектичного вчинкового мислення, що у взаємодоповненні дали змогу виплекати “вселенський теоретичний світ” (П.А. М'ясоїд) виняткової повноти і метасистемної досконалості. Як філософ-гуманіст, він зумів обійняти своїм вогненным розумом неосяжний масив історико-психологічного матеріалу, напрацьований титанами людства, і профільтрувати його незбагненною силою рефлексивної свідомості з допомогою власноруч змайстрованого впродовж десятиліть *методу вчинкової діалектики* (див. [11]). Цей метод став тим “магічним кристалом”, кризь який була проінтерпретована історія психології й на підставі якого запропонована оригінальна модель інтеграції психологічного знання (М.С. Гусельцева [3, с. 92]), що охоплює всю духовну історію людства й не має аналогів у світовій практиці гуманітарного пізнання. Причому “*мислення В.А. Роменця, як стверджує П.А. М'ясоїд, – постнекласичне, це мислення живої, одухотвореної людини, канон невпинних, натхненних і величних пошуків, які відкривають тим, хто до них долучається, нове бачення людини і науки, що вивчає її*” [6, с. 470]. Як процес, що самоорганізовується за *вчинковим законом*, це мислення породжує і продовжує само себе: “одна думка стає поштовхом для іншої, одна *спіраль мислення* переходить в наступну” [Там само, с. 463]. У такий спосіб в особі творця-автора безперервно тривала діалектична екзистенція його власного мислевчинення із завданням ство-

рення теоретичного світу про надскладні відношення у тріаді “Людина – вчинок – Світ”, відтак про безпосередню присутність психічного у світі, про свідомість як спосіб існування людини у Всесвіті, про діалектику життя і смерті (поцейбічного і потойбічного), про пошуки і цілеорієнтаційні зміни сенсу життя.

Кілька років тому нами окреслені віхи творчого шляху академіка Володимира Роменця як методолога, котрий не тільки створив *метатеорію вчинку як систему систем*, а й відкрив та у повсякденній практиці власного мислєдїяння зреалізував, головнo завдяки новоосвоєному типу мислення, *метод*, яким рухався від теорії творчості та історії всесвітньої психології до психософії вчинку й теорії канонічної психології (див. [11]). Причому ідеалізована статика вказаної *метатеорії* легко змінюється динамікою дискурсивних актуалізацій, позиціювань і розмірковувань за умови рефлексивно вмілого використання її ідей, принципів, підходів, методів і засобів до постановки та розв’язання нового класу наукових і суспільних проблем. За мислєдїяльнісним потенціалом цьому методу немає рівних на соціогуманітарних просторах сучасної людської думки, а його автор, поруч із Аристотелем, Беконом, Галілеєм, Ньютоном, Декартом, Кантом, Поппером, Лакатошем, Щедровицьким та ін., стає ще й *методологом геніальної величї*, зважаючи на грандіозність того Дому – Храму софійності, – котрий він побудував.

Аргументувати цю категоричну тезу дає змогу рефлексивне упрозорення *методологічної оптики творчого шляху* академіка Володимира Роменця. Так, розробляючи й демонструючи зразки досліджень нового типу, утверджуючи *вчинкову формосхему* організації гуманітарного пізнання, вчений покроково створює самотутню *методологічну концепцію*, котра в метатеоретичному річчї найпроникливіших розмірковувань охоплює сув’язь форм, методів, способів і засобів мислєдїяльності, її системними продуктами спочатку є психологія творчості та історія всесвітньої психології [10], а на вершині творчого сходження мислителя – філософія минушого, психософія вчинку і канонічна психологія.

Щонайперше підкреслимо, що осереддя пропонованої В.А. Роменцем *психософії вчинку* є по-справжньому *методологічним*, тоді як епістемне змістовлення становить її світогляне тло або софійний контекст, що розпросторюється як актуальна нескінченність, котра породжує скінченне – всезагальну мудродайну обдарованість людини – і повертає його, головнo у людських учинках і творіннях, у своє лоно, характеризуючи повноту і достеменну єдність смислової ритміки суспільного буття, його переживання як неподільності миттєвості і вічності. Причому в співвідношенні суто теоретичної і методологічної складових у висвітленні *психософійного горизонту вчинення*, до якого конструюються сходинки екстагічного (себто найвищого за ступенем особистого захоплення і натхнення) буття, явно переважає друга. Так, у двох розділах “Історії психології ХХ століття” [9, с. 710–721, 771–

783], безпосередньо присвячених указаній проблематиці, наявні всього чотири тематичні *лінії теоретизування*. Підтвердженням цього є те, що *психософія, мудрість учинку тлумачиться як:*

а) “цілісна система уявлень про закономірності становлення та виявлення у вчинковому діянні сутності індивідуального людського буття”;

б) “достеменна психологія та філософія буттєвої мудрості” у її натхненності як готовності та спроможності людини відчутти, пережити стан досягнення квінтесенції життя;

в) логіко-психологічна сутність учинку, за якої “спостерігається певна *діалектика предмета пізнання*: якщо на етапі загальної теоретизації вчинок постає як складне багатозмістове, синтезоване за своєю природою явище, котре має розглядатися з певною мірою абстрагованості від реальності індивідуального життя особистості, то на етапі прикладної теоретизації конкретні буттєві ознаки вчинкової активності індивіда постають первинними, вихідними, і саме вони визначають той змістовий зріз, у якому вивчаються, досліджуються, аналізуються зовнішній і внутрішній змістові пласти діяння людини у світі”;

г) софійність, мудрість як достеменна згармонізована єдність смислової повноти буття людини у форматі духовного злиття з абсолютною сутністю, як “драматичне *розкриття* характерів, ситуацій, саморозкриття світу, в якому люди *бачать* одне одного і знаходять між собою *взаєморозуміння*”.

Натомість *методологічних ліній рефлексивного аналізу* в згаданих розділах принаймні вдвічі більше, що яскраво унаочнюють тематизми стосовно логіко-змістового наповнення психософійної сфери вчинкової присутності людини у світі і подієвої наявності світу в житті людини. Мовиться, власне, про всеосяжні визначення *психософії вчинку* як:

- засобу пізнання і світоглядного орієнтиру у виборі людиною справи, життєвого шляху;

- пізнавального засобу і пізнавальної системи науково обґрунтованого і професійно зорієнтованого діяння, заснованого на логіко-історичних закономірностях існування досліджуваних явищ, у центрі феноменального багатоманіття яких перебуває унікально індивідуальне людське буття;

- “своєрідної функціональної моделі індивідуального буття, яка постає системою конкретних знань”, причому як про його сутність, так і про методи і засоби їх застосування задля досягнення певного рівня володіння особою реальними технологіями самозабезпечення ефективності розгортання власного життєдіяння;

- цілісної моделі будь-якої *завершеної форми творчої діяльності людини* (мистецької, наукової, духовної та ін.), що становить не лише прообраз психософії вчинку, а й “засіб установлення, врівноваження, утвердження паритетно-сутнісних стосунків” між світом і людиною”, її неповторним еством та екзистенційною безоднею буття;

- власне психософії – “шляху до мудрості, шляху до того, як *бути натхненим*, спрямованим до світу в якості активного, дійового партнера”,

здатного опанувати системою засобів учинкового самопрактикування, своєрідною “технологією буття”;

- вектора пізнання сутності вчинку в актах прикладного теоретизування, що передбачає обов’язкове задіяння відповідних засобів, проведення багаторівневого аналізу сутнісних ознак учинкової активності суб’єкта, забезпечення методичної цілісності дослідження вчинкових форм життєдіяння шляхом застосування адекватних засобів (прийомів, методів, методик, технік) теоретичного та емпіричного осягнення предмета вивчення чи конструювання;

- водночас психософія – це *сходинки пізнання* як дивовижний пувітник в осягненні світу (як зовнішнього, матеріального, так і внутрішнього, індивідуального засвіту Я) через учинок, що пропонують дослідникові пройти послідовність певних аналітичних і тлумачних дій у визначенні сутності предмета вивчення й “постають як етапи існування та розгортання буття”;

- й насамкінець, психософія – це завершена система діяльності стосовно призначення людини як творчої непересічної особистості, котра здатна до катарсичних злетів, до рівноваги між феноменом (реальним горизонтом повсякдення) і ноуменом (ідеальним планом буття) зі збереженням сутнісної суперечливості їх як спонукального механізму “своєрідного кругообігу енергії – творчої, духовної, людяної, життєдайної”.

Воднораз виокремлені у пізнавальній творчості В.А. Роменця методологічні лінії рефлексивного аналізу психософії як окремої буттєвої сфери мудро здійснюваного вчинення є можливість типологізувати, спираючись на принципи, умови, параметри і процедури *типологічного підходу* як потужного засобу систематизації наукових знань, обґрунтованого нами в авторській концепції професійного методологування [12, с. 182–209]. Не вдаючись до логічних аргументацій стосовно доцільності розмежування сфери методологування принаймні на дві підсистеми (“півкулі”) – засобів та інструментів, з одного боку, та способів і процедур – з іншого, подамо структурну мислесхему психософії вчинку як самобутньої методології пізнання людського буття, що унаочнює та деталізує її сферну організованість (*рис.*).

Подане аргументаційне укралення сферної самобутності *психософського методологування* – це тільки локальний сегмент підтвердження широкого вжитку Володимиром Андрійовичем Роменцем у самодостатньому філософсько-психологічному дискурсі таких визначальних для нього методологічно навантажених понятійних маркерів, як “шлях”, “спосіб”, “засіб”, “метод”, “вектор”, “сходинки-ді”, “технологія”, “механізм”. До цього, безперечно, треба додати новостворену ним *схему організації власної мисленневої творчості*, що центрується довкола логіко-канонічної структури вчинку в циклічній наступності ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного компонентів в інтелектуальній проекції на історію всесвітньої психології і багатоліку феноменологію людського життя. Ця схема спочатку усвідомлюється українським любомудром як *ідея вчинку-осередку* психологічної системи, далі на її підґрунті набуває вагомості

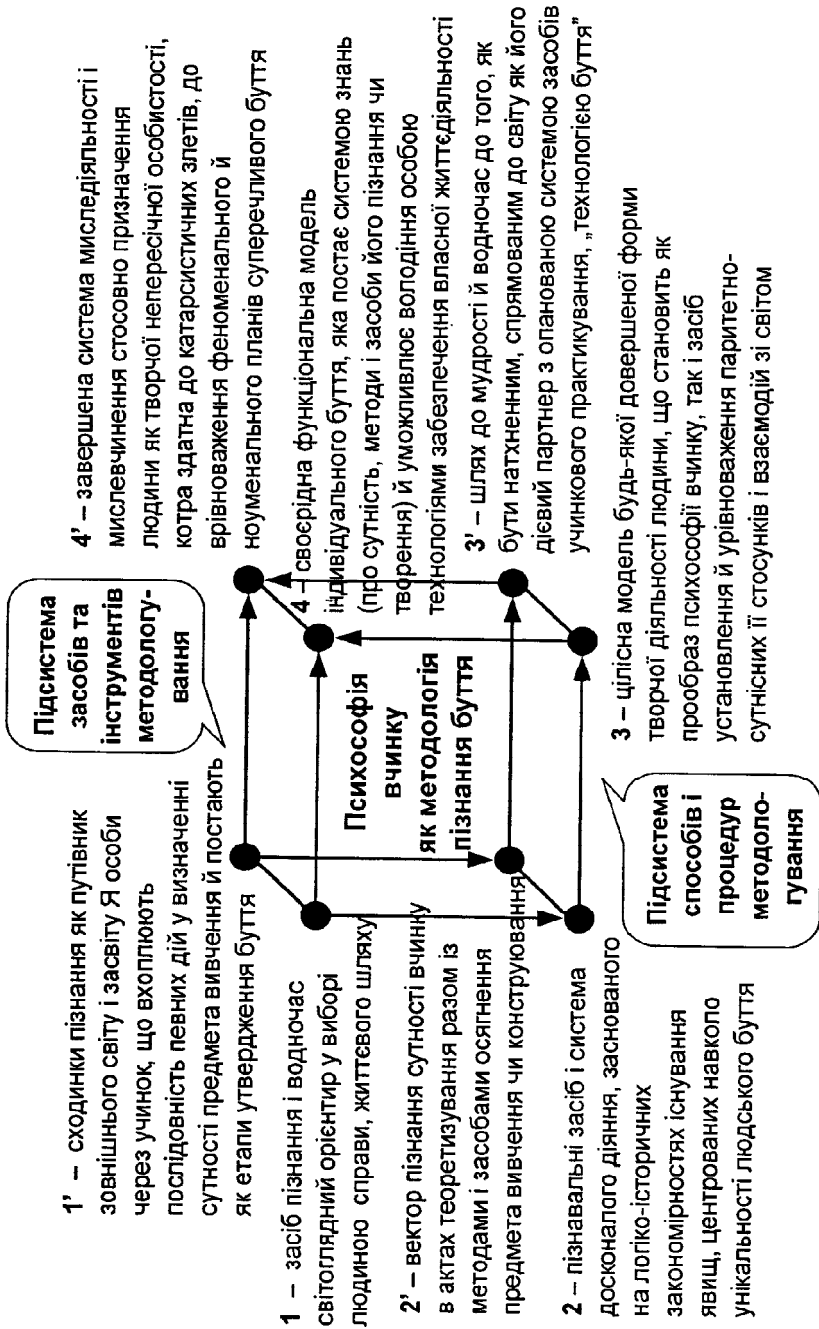

Рис. Психософія вчинку як методологія пізнання джерел і сутності людського буття (за концепцією В.А. Ромєнца) у взаємодовненні підсистем засобів-інструментів і способів-процедур професійного методологування

вчинковий принцип аналізу історії психології та сучасного для нього предметного поля теоретичної, себто канонічної, психології (“*Вчинок є каноном психологічного знання*, адже в самому вчинку, в самому вчинковому осередку перебуває канон” [9, с. 827]). Ще далі розвивається *культурно-гуманістичний підхід* як стратегічна визначеність взаємозалежних пізнання і самопізнання, теоретизування і методологування, віддзеркалення і творення тепер уже філософсько-психологічної системи; і наостанок конструюється й освоюється *вчинковий спосіб людського буття* як прагматичний засіб висвітлення природи і сутності психічного, яке слугує своєрідним екзистенційним знаряддям самовідображення світу. В результаті вчинок постає не лише *каноном* психологічного знання (історико-теоретична лінія творчості мислителя), а й *орсхемою* філософського і прикладного методологування, *формою* тієї унікальної психодуховної практики, за якої людина, “будучи теоретиком і практиком в одній особі” (П.А. М’ясоїд [5], а також [13]), творить світ, себе у світі та спосіб і характер їхнього співіснування. Власне, це вказує на виразне виокремлення й переважання у пізнавальній творчості В.А. Роменця, особливо в її останній період, *методологічної лінії*, що вимагала від нього як значних інтелектуально-вольових зусиль, так і спричинила у підсумку культурно вагомі креативні наукові здобутки.

ВИСНОВКИ

1. Одним із першовідкривачів нового материка методології гуманітарного пізнання як малопізнаного багатопроблемного світу є видатний український філософ і психолог **Володимир Андрійович Роменець**, творчий шлях якого позначений неординарними, проте малоосвоєними й, тим більше, малоопрацьованими, культурно вагомими здобутками і відкриттями. Він – не лише самодостатній, потужний, непересічний *теоретик-гуманіст*, а й, щонайважливіше, яскравий, послідовний і продуктивний *методолог*, котрий своїм самопізнанням освоїв новий шлях розвитку наук про людину – *вчинково-канонічну схему організації гуманітарного пізнання* як рефлексивну мислєдїяльність особливого – психософійного – типу. Тому справжнє освоєння цього Роменцевого материка ще попереду.

2. В.А. Роменець є Архітектором методології гуманітарного пізнання у тому розумінні, що саме він, як обдарований мислитель і талановитий науковець, створює нову – оригінальну, логічно струнку, евристичну – *схему здійснення інтелектуальної творчості* донині небаченої повноти і досконалості (див. [17]). Психософійне осереддя цієї схеми, тобто унікального шляху пізнання-творення, становить *вчинково-канонічна організованість його мислєдїяльності*, котра, поєднуючи вкрай різноликий матеріал духовної культури людства розумово й оргдіяльно, логічно й історично, теоретично й методологічно, розуміннево і практично, являє собою “зародок” нового порядку чи способу розвиткового функціонування соціогуманітарних наук

і, щонайперше, психології з її головним упредметненням – “життям, взятим у процесі розвитку” – та “золотим фондом” – *понятійно-категорійним апаратом*.

3. Найбільш відомі і широко цитовані філософсько- та історико-психологічні праці В.А. Роменця є *методологічними*, а не власне науковими, що підтверджує відомий факт їхнього використання учнями, наступниками і прибічниками як схем чи засобів досконалого методологування. І це закономірно, зважаючи на те, що вони містять формування та демонстрацію *нових форм і методів гуманітарного пізнання*, а тому застосовувалися і застосовуються нині як взірці досліджень нового типу, тобто в сучасній оргмісследовательській функції. Природно, що такого рівня вишколу **психософське методологування** у своїй центральній ланці містить обдаровану талантами і працелюбною особистістю ученого-теоретика, що за його життя підтверджувала ділова комунікація з ним, а нині уможливило суб'єктне розкодування семантики і смислоритмики його творів. Це, іншими словами, унікальна лабораторія виготовлення пристрасно інтенційованої й одночасно неімовірно потужної та доконче відповідальної думки, екзистенційне входження в логіко-сміслові горизонти якої, як показує наш особистий досвід, стимулює сутнісне переображення кордонів і шляхів самопізнання та самотворення, а головне, що уреальнює постання – тепер уже через формат власної рефлексивної свідомості – *інноваційно-психологічного клімату* тієї науково-освітньої оргструктури (за теорією О.Є. Фурман (Гуменюк) [16]; [18]), котра створена й розвивається за принципами і канонами Роменцевого творчого життя.

4. Застосування типологічного підходу як дієвого засобу систематизації наукових знань до виокремлених у творчій спадщині В.А. Роменця методологічних ліній аналізу *психософії як окремої сфери мудродайного вчинення* дало змогу, по-перше, розмежувати їх на дві четвертинних підсистеми залежно від інтелектуально-функціонального навантаження – засобів-інструментів і способів-процедур; по-друге, отримати складноструктурну мислесхему психософії вчинку як методології пізнання сутності людського буття у взаємодоповненні її різних складників, мислеформ, модельних сегментів, узасібнень. Принаймні пропонується мислесхема вперше у двоплощинній посферній організованості філософсько-психологічних знань презентує взаємозалежну систему концептів і визначень щодо сутнісного предметного поля психософії, де зв'язки й залежності між якими можуть бути проаналізовані щонайменше у шести четвертинних комбінаціях, зважаючи на кількість сторін куба, вписаного у сферну композиційність буттєвої мудрості вчинку.

Перспективними напрямками застосування вчинково-канонічної схеми організації пізнавальної творчості філософів і науковців у проблемному полі сучасної гуманітаристики є: а) подальша розробка *циклічно-вчинкового підходу* (див. [14]), що виявив свою евристичність у реконструкції повних парадигмальних циклів колективної пізнавальної творчості у сфері науки,

гри як учинення, творчого шляху Імре Лакатоша як відомого методолога науки та ін.; б) обґрунтування чотирипопосової *схеми мислевчинення* як форми методологічного мислення та інструменту методологування, а також її різнобічна апробація у “живому” соціогуманітарному дискурсі; в) створення серії нових *методологічних*, у тому числі парадигмальних, *план-карт* дослідження як одного з найдосконаліших інструментів теоретичного і прикладного методологування (див. детально роботу О.Є. Фурман, у якій уперше вивчається інноваційно-психологічний клімат освітньої організації та його параметри [16]); г) постановя *психософії свідомості* як найвищої форми і водночас рамкової умови людської буттєвості, ковітально організованої як акт взаємоприсутності людини і світу за канонами мудрості вчинення, та ін.

1. Академік В.А. Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. – К.: Либідь, 2016. – 272 с.
2. Вчинкова психологія: історія і сучасність: матеріали міждисц. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня нар. проф. В.А. Роменця, 20 травня 2016 року / за ред. І.В. Данилюка. – К.: Логос, 2016. – 105 с.
3. Гусельцева, М. Культурно-історичний підхід В.А. Роменця: ідея культури та ідеї в культурі [Текст] / М. Гусельцева // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 92–104.
4. М'ясоїд, П.А. Курс загальної психології [Текст]: підручн.: у 2 т. / П.А. М'ясоїд. – К.: Алерта, 2011. – Т.1. – 496 с.; 2013. – Т.2. – 758 с.
5. М'ясоїд, П. Наука і практика у роботі психолога [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і суспільство. – 2004. – №3. – С. 5–74.
6. М'ясоїд, П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія [Текст] / П.А. М'ясоїд. – К.: Либідь, 2016. – 560 с.
7. Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – 296 с.
8. Психологія і суспільство: Спецвипуск, присвячений 85-й річниці з дня народження Володимира Андрійовича Роменця. – 2011. – №2. – 190 с.
9. Роменець, В.А. Історія психології ХХ століття [Текст]: навч. посібник / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.
10. Роменець, В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження [Текст] / В.А. Роменець // Психологія і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 6–27.
11. Фурман, А.В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу [Текст] / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 7–14.
12. Фурман, А.В. Ідея і зміст професійного методологування [Текст]: моногр. / А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 368 с.
13. Фурман, А.В. Наука і практика у роботі психолога, соціолога: між правдою і лукавством [Текст] / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2004. – С. 7–12.
14. Фурман, А.В. Сутність гри як учинення [Текст]: [моногр.] / Анатолій В. Фурман, Сергій Шандрук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 120 с.
15. Фурман, А.В. Творчість В.А. Роменця і методологія гуманітарного пізнання [Текст] / Анатолій В. Фурман // Академік В.А. Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. – К.: Либідь, 2016. – С. 191–205.
16. Фурман, О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Фурман Оксана Євстахіївна. – Одеса, 2015. – 467 с.
17. Furman, A.V. Volodymyr Romenets as the Architect of the methodology of humanitarian cognition [Text] / Anatoliy V. Furman // Psychology and Society. – 2016. – №2. – P. 10–24.
18. Furman, O. Ye. The innovative psychological climate: its scope, structure and parameters [Text] / Oksana Ye. Furman // Problems of Psychology in the 21 st. Century. – 2015. – Vol. 9, No.1. – P. 14–19.